

ловок). *За сезон він* [Мілан Обрадович. – І. М.-Б.] «доробився» аж до сімох жовтих карток («Експрес», 02.12.2010 р.); *Злодій-спринтер* («День», 04.11.2008 р.) – стаття про злодія, котрий пограбував 5 банків за 87 хвилин); осуду (*Жінка-різник* («Експрес», 13.08.2009 р.); *Наречений-розбишака* («Експрес», 26.08.2010 р.); *Синоблиця* («Волинь-нова», 16.04.2009 р.)), захоплення (*Талант-самородок* («Сільські вісті», 26.05.2010 р.); *Тітка-рятівниця* («Волинська газета», 10.01.2008 р.)).

Л. Шевченко зауважує: «Проходячи через зміст і вибираючи нові художні смисли, заголовне слово збагачується на текстовому рівні. Воно ніби переростає свої початкові семантичні рамки, набуває додаткових «співзначень», стає надзвичайно виразним і містким» [4]. Таким семантично багатоплановим можна розглядати заголовок *Баба-зозуля* («Сільські вісті», 26.08.2010 р.). Це слово – характеристика особи за вчинками, поведінкою. У статті ведеться детальне розкриття характеру бабусі, котра не цікавиться внучкою, а переймається лише своїми проблемами. У процесі прочитання матеріалу ми, щоразу апелюючи до заголовка, все більше відчуваємо негативні емоції автора.

Для максимального привернення уваги читача журналісти творять авторські деривати. Вони викликають інтерес і зі змістового плану, і формального: *Держава-паразит* («Дзеркало тижня», 05.04.2008 р.) – стаття про те, як Росія гнобила і знущалася над Україною; *Жук-антифриз* (заголовок). *В організмі арктичних комах знайшли речовину, що дозволяє витримувати температуру нижчу від мінус 70 °С* («Експрес», 24.12.2009 р.). Чимало з них має розмовне забарвлення і вирізняється оригінальністю, публіцистичною гостротою: *Фізкульт-інфаркт!* (заголовок). *Вчителі кажуть: нормативи з фізичного виховання, затверджені Міністерством освіти, можуть виконати... лише двоє-троє учнів з класу* (підзаголовок) («Експрес», 09.10.2008 р.); *Швидкоїжка* («День», 15.10.2008 р.) – стаття про особу, яка найшвидше з'їдає їжу.

Висновки. Вживання складних слів у заголовках є функціонально виправданим і відповідає всім властивостям заголовка, його призначенню. Структурно-складні одиниці дають змогу коротко передати інформацію, завдяки своїй семантичній ємності, а їхня незвична форма привертає увагу читача. Визначено, що складні деривати виконують кілька функцій: номінативно-інформативну, акцентуаційну, апеляційну, прагматичну, емоційно-експресивну, іронічну, створення характеристики образів, подій, процесів.

Джерела та література

1. Иванов В. Ф. Техника оформления газеты / В. Ф. Иванов. – К. : Т-во «Знання» ; КОО, 2000. – 222 с.
2. Лазарева Э. А. Заголовки в газете / Э. А. Лазарева. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1989. – 94 с.
3. Чуча П. О. Французські складні слова у заголовках статей: особливості функціонування / П. О. Чуча // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – Житомир, 2007. – № 33. – С. 225–227.
4. Шевченко Л. Л. Що за однослівним заголовком? [Електронний ресурс] / Л. Л. Шевченко. – Режим доступу : <http://www.kulturamovy.org.ua/KM/pdfs/Magazine36-8.pdf>

Мисливая-Бунько Ивана. Сложные слова в заглавиях статей современной украинской прессы. Определена роль заглавия в оформлении статей украинской прессы. Проанализированы различные типы сложных слов (композицы, юкстапозиты, аббревиатуры), прослежена их семантико-стилистическая нагрузка в заглавиях статей современных украинских газет и журналов. Выяснено, что употребление сложных слов в заглавиях является функционально оправданным и отвечает всем свойствам заглавия. Сложные деривативы позволяют кратко передать информацию, а их необычная форма привлекает внимание читателя. Установлено функции сложных слов в заглавиях статей прессы, как вот: номинативная, информативная, апелляционная, прагматичная, эмоционально-экспрессивная, ироническая, создание характеристики образов, событий, процессов.

Ключевые слова: сложное слово, заглавие, пресса, оценочность, экспрессивность.

Myslyva-Bunko Ivanna. Compound Words in the Title of Modern Ukrainian Press. The role of the title of articles in the design of the Ukrainian press. Analyzed different types of compound words (composites, yukstapozities, abbreviations), traced their semantic and stylistic load in the titles of modern Ukrainian newspapers and magazines. It was found that the use of difficult words in the titles is functionally justified and meets all the properties of the title. Complex derivatives allow briefly transmit information and their unusual shape attracts the attention of the reader. Established function of difficult words in the titles of articles press, as here: nominative, informative, accentuative, appeal, pragmatic, emotional, expressive, ironic, creating images of features, events and processes.

Key words: compound word, title, media, evaluation, expression.

Стаття надійшла до редколегії
15.04.2013 р.

Когнітивна лінгвістика: принципи аналізу мовного матеріалу

У статті автор стверджує, що дослідження образу персонажа з урахуванням його оцінного складника здійснюється за допомогою доробку когнітивної лінгвістики, лінгвістичного напрямку, в центрі уваги якого знаходиться мова як загальний когнітивний механізм. Автор наголошує, що мова як когнітивний інструмент – це система знаків, що грає важливу роль у презентації та трансформації інформації. У статті розглядаються основні методи когнітивної лінгвістики. Визначено, що центральним поняттям сучасної когнітивної лінгвістики є концепт, який розглядається як одиниця концептуальної картини світу, відображеної у психіці людини. А основним методом аналізу в когнітивній лінгвістиці визнано концептуальний аналіз. Серед численних методик концептуального аналізу головна роль належить фреймовому моделюванню. Виокремлюють п'ять базисних фреймів, які демонструють найзагальніші принципи категоризації й організації вербалізованої інформації.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, когнітивний інструмент, концепт, фрейм, концептуальний підхід.

Постановка наукової проблеми та її значення. Когнітивна лінгвістика зародилася в останні два десятиліття ХХ ст., але її предмет – особливості засвоєння та обробки інформації, способи ментальної репрезентації знань за допомогою мови – був намічений уже в перших теоретичних працях із мовознавства в ХІХ ст. [8, с. 8]. Когнітивна лінгвістика – це лінгвістичний напрям, у центрі уваги якого знаходиться мова як загальний когнітивний механізм, як когнітивний інструмент – система знаків, що грає важливу роль у презентації (кодуванні) та трансформації інформації [4, с. 53]. Ця дисципліна має за мету розуміння того, як відбуваються процеси сприйняття, категоризації, класифікації та осмислення світу, як відбувається накопичення знань, які системи забезпечують різні види діяльності з інформацією [6, с. 23].

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Когнітивну лінгвістику як парадигму досліджували М. П. Кочерган, В. Б. Касевич, В. З. Дем'янова та ін.; когнітивний підхід у семантиці переважно досліджували американські вчені Дж. Лакофф, Р. Джекендофф, А. Гольдберг, Дж. Тейлор та ін.; принципи лінгвокогнітивного аналізу – С. А. Жаботинська, А. П. Бабушкін, О. О. Селіванова та ін.

Мета нашої статті – визначити основні методи дослідження в когнітивній лінгвістиці.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Науковець В. А. Маслова зазначає, що когнітивна лінгвістика виникла в результаті взаємодії декількох джерел. Першим із них є когнітивна наука, яку також називають когнітологією, або когітологією. Вона спрямована на вивчення устрою та функціонування людських знань. Когнітивна наука запозичує з теорії інформації поняття інформації та структури знання, обробки інформації та її збереження в пам'яті, актуалізації важливих даних, репрезентації інформації у свідомості людини та мовних формах. Другим джерелом є когнітивна психологія, з якої когнітивна лінгвістика запозичує поняття концептуальних та когнітивних моделей.

Об'єктом вивчення в когнітивній лінгвістиці є значення одиниць мови та мовлення, що формують систему наших знань і про саму мову, і про світ [2, с. 81]. Центральним поняттям сучасної когнітивної лінгвістики є концепт, який розглядається як одиниця концептуальної картини світу, відбитої у психіці людини. Проте, незважаючи на те, що поняття «концепт» можна вважати для сучасної когнітивної лінгвістики усталеним, його зміст суттєво варіюється в концепціях різних наукових шкіл та окремих науковців [8, с. 29].

Уперше у вітчизняній науці термін «концепт» був ужитий С. О. Аскольдовим-Алексєєвим у 1928 р. Учений визначив концепт як розумове утворення, яке заміщує в процесі думки певну множинність предметів, розумових функцій одного й того самого роду [4, с. 90–92]. У сучасному розумінні концепт визнається оперативною одиницею пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, квантом знань [4].

Методи, які використовують різні школи когнітивної лінгвістики, об'єднуються в рамках поняття «концептуальний аналіз» [2, с. 82]. Останній розуміється, з одного боку, як аналіз концептів, а з іншого боку, як аналіз за допомогою концептів [9, с. 13]. Головною метою цього методу є реконструкція когнітивних механізмів індивідуальної чи колективної свідомості, що опосередковують формування й упорядкування знань про об'єкти дійсності та результати внутрішнього рефлексивного досвіду [10, с. 302].

Російський психолінгвіст Р. М. Фрумкіна зазначає, що між різними авторами немає згоди не лише відносно того, яким повинен бути набір процедур, котрий треба вважати концептуальним аналізом, а й стосовно того, що слід уважати його результатом. Дослідниця наголошує на тому, що концептуальний аналіз є не стільки окремим методом, скільки сукупністю методик, об'єднаних спільною метою [11, с. 302].

Однією з методик концептуального аналізу є фреймове моделювання. Фреймовий підхід визнається доволі перспективним у сучасній когнітивній лінгвістиці, адже фреймова модель є гнучкою та узгодженою із психологічними концепціями пам'яті й експериментальними психофізіологічними даними [11, с. 771]. Засновником теорії фрейму вважають М. Мінського, який називає фреймом структуру даних для представлення стереотипних ситуацій, особливо під час організації великих обсягів пам'яті [4, с. 187]. У фреймі паралельно використовуються вербальні й невербальні типи інформації з огляду на те, що невербальні форми завжди можуть бути організовані через вербальні. Згідно з концепцією М. Мінського, фрейм є мережею вузлів і зв'язків між ними. Мережа складається з декількох вершин і відношень, на верхньому рівні якої знаходиться фіксована інформація, факти, які вважаються істинними. На нижчих рівнях знаходиться багато термінальних слотів, які повинні бути заповнені конкретними даними. Проте чіткої межі між фреймами та їх слотами може й не бути [11].

Науковець С. А. Жаботинська висуває концепцію базисних фреймів, які демонструють початкові, найузагальненіші (схемні) принципи категоризації та організації вербалізованої інформації про навколишній предметний світ людини [11, с. 360]. Таких фреймів налічується п'ять, а саме – предметний, акціональний, посесивний, ідентифікаційний та компаративний.

Предметний фрейм структурує інформацію про власні буттєві ознаки певної сутності (хтось або щось). Фрейм представлений набором пропозицій, де ознака об'єднується з предметом зв'язкою *є/існує*. Такі пропозиції є буттєвими схемами, які залежно від категорії ознаки мають декілька варіантів: квантитативна схема «хтось/щось є стільки – кількість», квалітативна схема «хтось/щось є таке – якість», локативна схема «хтось/щось є/існує там – місце», темпоральна схема «хтось/щось існує тоді – час», схема способу буття «хтось/щось існує так – спосіб». Ознаки предмета можуть отримати оцінку ТАК: приблизно–точно, більше–менше, добре–погано [11].

Акціональний фрейм виокремлюється на основі пропозиції, яка включає предмет-агенса і виконуваний ним акт, позначений дієсловами *діє/робить*. Така пропозиція є акціональною схемою. Залежно від характеру акту, розрізняють три види акціональної схеми: схема стану/процесу «хтось/щось – агенс діє» представлена у синтаксичних одиницях, які включають дієслова неспрямованої дії; схема контактної дії «хтось/щось – агенс діє на щось – пацієнс/афектив»; схема каузації представляє акт створення агенсом (або інструментом) – каузатором нового предмета-фактитиву «хтось/щось – каузатор створює щось – фактитив» [10].

Посесивний фрейм, який устанавлює відношення між узагальненими ролями володаря і належного, містить предикативну зв'язку *має*. Структура «хтось/щось – володар має когось/щось – належне» є посесивною схемою. Її варіанти виникають за рахунок специфікації ролей: схема партитивності «хтось/щось – ціле має щось – частину», де частина не автономна, вона знаходиться у межах цілого; схема інклюзивності «хтось/щось – контейнер вміщує когось/щось – вміст» / «хтось/щось – вміст має когось/щось – контейнер», де вміст є автономною сутністю, яка може бути в межах і поза межами контейнера; схема власності «хтось/щось – власник має когось/щось – власність» / «щось – власність має когось/щось – власника», де власність і власник об'єднані лише певним спільним простором існування [11, с. 361].

Ідентифікаційний фрейм, у якому дві предметні сутності об'єднуються зв'язкою *є*, моделює відношення «хтось/щось – ідентифікатив є щось – ідентифікатор», що є узагальненою ідентифікаційною схемою. Різновиди схеми виникають за рахунок модифікації ідентифікатора: схема персоніфікації «хтось/щось – ідентифікатив (індивід) є щось – персоніфікатор» містить персоніфікатор – власну назву; схема генералізації «хтось/щось – ідентифікатив є хтось/щось – класифікатор» співвідносить ідентифікатив (індивідну або видову сутність) із незмінним суперординатним таксоном (родо-видовим або титульним) як сутністю загальнішого плану, ніж сам ідентифікатив; схема специфікації «хтось/щось – ідентифікатив є хтось/щось – характеризатор» співвідносить ідентифікатив (індивідну або родо-видову сутність) зі змінним таксоном, який, уточнюючи характеристику ідентифікатива, переводить поняття про нього в конкретний план [11, с. 362].

Компаративний фрейм виникає на основі ідентифікаційного фрейму і містить зв'язку *є (ніби)*, котра об'єднує дві ролі – компаратив (референт) як предмет, який порівнюють, і корелят як предмет, із яким порівнюють. Фрейм представлений компаративними схемами тотожності, схожості й подібності, де модифікується предикат-зв'язка. Схема тотожності «хтось/щось – компаратив *є (ніби)* хтось/щось – корелят» є понятійною основою метаморфози. Зв'язка *є (ніби)* співвідносить сутність саму із собою, тобто корелятом є один і той самий компаратив, але у своїй іншій, додатковій, іпостасі. Схема схожості «хтось/щось – компаратив *є ніби* хтось/щось – корелят» лежить в основі аналогії й установлює схожі риси в сутностей, які належать до однієї понятійної сфери. Схема подібності «хтось/щось – компаратив *є нібито* хтось/щось – корелят» лежить в основі метафори, що встановлює схожі риси сутностей, які належать до різних понятійних сфер [3, с. 362].

Висновки. Отже, оцінність образу художнього тексту в нашому дослідженні аналізується із застосуванням доробку когнітивної лінгвістики, джерелами якої є когнітивна наука та когнітивна психологія. Цей сучасний напрям мовознавства розглядає мову як когнітивний механізм та інструмент, і має за мету з'ясування того, як відбуваються пов'язані з мовою розумові процеси. Центральним поняттям сучасної когнітивної лінгвістики є концепт, який розглядається як одиниця концептуальної картини світу, відображеної у психіці людини. Основним методом дослідження в когнітивній лінгвістиці визнають концептуальний аналіз, однією з методик якого є фреймове моделювання. Фрейм – це структура даних для представлення стереотипних ситуацій. Базисні фрейми відбивають найузагальненіші принципи організації інформації у свідомості людини.

Джерела та література

1. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А. П. Бабушкин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1996. – 104 с.
2. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети / С. А. Жаботинская // Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. – Одеса : Астропринт, 2004. – № 9 : Проблеми прикладної лінгвістики. – С. 81–92.
3. Жаботинская С. А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / С. А. Жаботинская // Проблеми загального, германського і слов'янського мовознавства : до 70-річчя професора В. В. Левицького. – Чернівці : Книги XXI століття, 2008. – С. 357–368.
4. Краткий словарь когнитивных терминов / [Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Ф. ; под общей ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
5. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука // Вопр. языкознания. – 1994. – № 4. – С. 34–37.
6. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : учеб. пособие / В. А. Маслова. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – Минск : Тетра Системс, 2008. – 272 с.
7. Попова З. Д. Проблема моделирования концептов в лингвокогнитивных исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Мир человека и мир языка : коллектив. моногр. – Кемерово : Графика, 2003. – С. 6–17.
8. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ: Восток-Запад, 2007. – 314 [б] с. – (Лингвистика и межкультурная коммуникация. Золотая серия).
9. Прихода Я. В. Концепт Європа в українській публіцистиці: когнітивно-лінгвістичні аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Я. В. Прихода. – Львів, 2005. – 16 с.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
11. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.

Мовчан Людмила. Когнитивная лингвистика: принципы анализа языкового материала. В статье автор утверждает, что исследование образа персонажа, учитывая его оценочное составляющее, совершается с помощью когнитивной лингвистики, лингвистического направления, в центре внимания которого находится язык как общий когнитивный механизм. Автор акцентирует внимание на том, что язык как когнитивный инструмент – это система знаков, которая играет важную роль в презентации и трансформации информации. В статье рассматриваются основные методы когнитивной лингвистики. Определено, что ключевым понятием современной когнитивной лингвистики есть концепт, который рассматривается как единица концептуальной картины мира, отображенного в психике человека. А основным методом анализа в когнитивной лингвистике определено концептуальный анализ. Среди многочисленных методов концептуального анализа главная роль принадлежит фреймовому моделированию. Выделяют пять базисных фреймов, которые демонстрируют всеобщие принципы категоризации и организации вербализированной информации.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, когнитивный инструмент, концепт, фрейм, концептуальный подход.

Movchan Lyudmila. Cognitive Linguistics: the Principles of Analysis of Language Material. In the article the author confirms that investigation of a character including its estimation particle is made with the help of cognitive linguistics, the main point of linguistics direction is a language as a cognitive mechanism. The author points out that language as a cognitive instrument is a system of marks which plays an important role in presentation and transformation of information. The main methods of cognitive linguistics are observed. It is determined that the central meaning of modern cognitive linguistics is a concept that is observed as a unit of the conceptual picture of the world reflected in a human psychology. And the basic method of cognitive linguistics analysis is considered to be the conceptual analysis. Among different methods of conceptual analysis the main role belongs to frame model. Five basic frames which demonstrate general principles of categorization and organization of verbal information are shown.

Key words: cognitive linguistics, cognitive instrument, concept, frame, conceptual approach.

Стаття надійшла до редколегії
28.05.2013 р.

УДК 811.161.2'282(477.86)

Любов Осташ, Роман Осташ

Лексика села Стриганці як об'єкт лексикографічного опрацювання. Д. 1 (ДАВАТИ – ДВІЙНИЙ)

У статті запропоновано нові підходи до лексикографічного опрацювання лексики сучасного мовлення мешканців одного села. Разом з апелятивною лексикою у словник уведено й оніми (прізвища, вуличні прізвиська, мікротопоніми). Окрім фразеологізмів, подано також узвичаєні вислови. Об'єктом дослідження обрано говірку села Стриганці Тісменицького району Івано-Франківської області. У статті вміщуємо першу частину лексем, які починаються на літеру Д (ДАВАТИ – ДВІЙНИЙ). У кожній словниковій статті подано максимальну кількість прикладів-цитат із розмовного діалектного мовлення, особливо при тих значеннях, які можуть відрізнятися від значень даної лексеми в літературній мові. Деякі із лексем (напр., числівник жіночого роду ДВІ, ужитий з іменниками середнього роду (залишки давньої двоїни), становлять значний інтерес для дослідників історичної граматики української мови.

Ключові слова: діалектологія, лексикографія, фразеологія, діалектне мовлення, говірка, село Стриганці.

Постановка наукової проблеми та її значення. Діалектне словникарство є перспективною ділянкою наукової роботи. Попри наявність солідно підготовлених лексикографічних праць, які були видані у різні роки, багато проблем залишаються невирішеними. Зокрема, неохопленими є багато діалектних масивів, а також немає теоретичного підґрунтя при укладанні діалектних словників, особливо тих, які стосуються лексикографічного опрацювання окремої говірки.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Традиція вивчати окремі говірки та подавати як додаток до публікацій різні за обсягом словники давня [див., напр.: 2; 3; 7; 8; 9; 12; 13; 15; 19]. О. Горбач уклав близько 20 діалектних словників, у тому числі таких, які стосуються мовлення мешканців окремих населених пунктів [див., напр.: 5]. Ця традиція продовжується й активно розвивається і в наші дні. В останні роки опубліковано низку словників, які віддзеркалюють мовлення носіїв окремої говірки [1; 6; 10; 14; 16; 17]. Ці лексикографічні праці мають різну структуру. Докладний аналіз праць, які висвітлюють специфічні особливості окремих говірок, здійснено у статті К. Глуховцевої «Говірка як об'єкт діалектологічних досліджень» [4]. Характеристика деяких діалектних словників, що стосуються окремих населених пунктів, міститься у статті Н. Хобзей «Сучасне українське діалектне словництво» [18].

Мета і завдання статті. Мета статті – запропонувати нові підходи до лексикографічного опрацювання лексики сучасного мовлення мешканців одного села. У зв'язку з поставленою метою визначено такі завдання: а) у межах кожної словникової статті подавати цитати із розмовного